

PROŠLOST

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu historiju

Broj 50
Godina XXV
Novembar, 2020.
[str. 59-62]

© Monos 2020

Podsjećanje na Ambrozija Benkovića (1890-1970) i njegov doprinos kulturnoj povijesti sjeveroistočne Bosne

Marko Matolić

U članku se, u povodu 130 godina od rođenja i 50 godina od smrti, donose osnovni podaci o životu i djelu Ambrozija Benkovića (1890-1970), svećenika, publicista i kulturnog djelatnika, značajnog po istraživanju vjerske i kulturne prošlosti prostora sjeveroistočne Bosne. Rodom iz okolice Orašja, Benković je radni vijek proveo službujući kao svećenik, kapelan i kateheta u više gradova i mjesta Bosne i Hercegovine, uključujući Doboju i Lukavac. Autor je monografskog pregleda bosanskohercegovačkih katoličkih župa i naselja, kao i većeg broja djela značajnih za povijest sjeveroistočne Bosne, među kojima se posebno izdvaja poštumno objavljena knjiga "Tuzlansko područje negda i sada" (1970.).

Ključne riječi: Ambrozije Benković; povijest; istraživanje; sjeveroistočna Bosna; Gračanica; Lukavac; Tuzla; Banovići; Dobojo; historiografija.

Navršilo se 40 godina od kako je Marko Babić u reviji *Nova et vetera* optimistično napisao da se nada kako će njegov rad, u kojem je donio kratku bio-bibliografiju Ambrozija Benkovića, biti od koristi budućim istraživačima života i djela ovog bosanskog katoličkog svećenika. Od tog trenutka pa nadalje istraživači su uveliko koristili Benkovićeva povijesna istraživanja, ali je uspomena na njegov život i lik u potpunosti nestala. Čak ni ove godine, kada se ukazala prilika obilježiti dvostruku obljetnicu vezanu za njegov život (130 godina od rođenja i 50 godina od smrti), to je propušteno.

U Ugljari, seocetu pokraj Orašja, gdje je Ambrozije Benković rođen 29. studenoga 1890. godine, malo tko da je i čuo

za njega. Moguće je da je to zbog toga što je Benković vrlo rano otišao iz svoje rodne bosanske Posavine, odmah nakon završene pučke škole, nesmireno mijenjajući mjesto boravka cijeloga života. Gimnaziju je završio u Travniku, filozofsko-teološke studije u Sarajevu, zaređen je za svećenika 1913. godine i tada počinje njegov pastoralni rad u Sarajevu, Zavidovićima, Poljacima, Vidovicama, Bežlji kod Teslića, Brezi, Skopskoj Gračanici, Doboju, Modriči i Lukavcu. U vrijeme Prvog svjetskog rata bio je vojni kapelan. Povremeno napušta upravljanja župom i bavi se uredničkim ili predavačkim poslovima: bio je kataheta u Zavodu sv. Augustina u Sarajevu, urednik *Hrvatskog dnevnika*, *Jugoslavije* i *Narodne prosvjete*. U vrijeme socijalističke Jugoslavije, u razdoblju obračuna režima s vjerskom inteligencijom i represije nad vjerskim zajednicama, u dva je navrata boravio u zatvoru (1945-1947. i 1952-1956.). Godine 1963. povukao se iz pastoralnog rada, nastanio u Županji i počeo se ozbiljnije baviti istraživačkim radom do svoje smrti, 20. prosinca 1970. godine.

Benković je objavio nekoliko desetina radova u brojnim periodičnim časopisima. Doticao se raznih tema, od crkvenih do narodnog vjerovanja i od priređivanja dokumenata za tisak do književnih osvrti i kritika. Od historiografskih radova u periodici vrijedi izdvojiti: "Kršćanstvo u slav. državama na Balkanu", *Vrhbosna* (1912.), str. 245-248; "Katolička crkva u dosadanjoj evropskoj Turskoj", *Vrhbosna* (1913.), str. 103-107, 217-222; "Dvije tri uspomene na generala Sarkotića", *Hrvatska straža* (1930.), br. 50, str. 2; "O postanku naših župa", *Vjesnik Dekanije usorske* (1935.), od 25. ožujka, str. 34; "Iz starih dana", *Vjesnik Dekanije usorske* (1937.), br. 2, str. 23-24, br. 3, str. 35-36, br. 4, str. 47-48;

"Iz arhiva usorskih župa", *Katolički tjednik* (1937.), br. 8.¹

Benković je 1938. godine pokrenuo biblioteku Katolička mala knjiga (KMK) i do 1944. godine, kada je objavljena posljednja, 53. knjiga u ovoj biblioteci, uglavnom sam pisao ili uređivao ove knjižice, koje su imale 24 do 68 stranica i služile su za pobliže upoznavanje katoličkog puka s vjerom. Veliki dio ovih knjiga bili su životopisi raznih svetaca ali i liturgijska pomagala za vjernike.

Odlaskom u mirovinu počeo je tiskati svoja historiografska djela koja su se temeljila na izvornoj arhivskoj građi ali i terenskom istraživanju i tako dao nezaobilazan prilog kulturnoj povijesti sjeveroistočne Bosne. Prvo ovakvo tiskano djelo je *Naselja Bosne i Hercegovine sa katoličkim stanovništvom – Katoličke župe Bosne i Hercegovine i njihove filijale od XII. vijeka do danas* (Đakovo: vlastita naklada, 1966.). Ovaj priručnik ima leksikonski oblik i već se iz samog naslova može

1 Izvod iz bibliografije rađen na osnovu: Marko Babić, "Život i djelo Ambrozija Benkovića", *Nova et vetera*, Revija za filozofsko-teološke i srodne discipline, Sarajevo: Udruženje katoličkih vjerskih službenika SR BiH, 1982, sv. 1-2, str. 315-323.

razaznati što sadrži. Prvi dio donosi popis katoličkih crkvenih ustanova u BiH, popis župskih ureda s tadašnjim adresarom, popis biskupija koje su se kroz povijest povezivale s područjem današnje BiH, potom glavni dio – popis samostana i župa na području BiH kroz povijest i konačno redovničke postaje Bosne i Hercegovine. U drugom dijelu knjige donesen je prvotno popis povijesnih izvora i literature s kraticama, potom kronologija biskupskih i drugih izvješća o stanju u Bosni kroz povijest i popis šematizama. Glavni dio sadrži imenik naselja u kojima žive ili su živjeli katolici u Bosni i Hercegovini. Treći dio knjige sadrži ispravke, dopune, završnu riječ i kazalo sadržaja. Ovako strukturiran priručnik nudi obilje podataka. Za svako spomenuto mjesto ili župu priloženi su osnovni podaci poput godine osnutka, postoji li župa i danas i pod kojim imenom ili ako ne postoji gdje se nalazila i uz sve ove podatke vezane su uputnice na povijesne izvore i literaturu.

Na molbu tadašnjeg župnika u Goricama, Benković je 1968. godine napisao i objavio knjigu *Gorice u Posavini 1869-1969*, (Gorice: Rkt. župski ured Gorice, 1968.) monografiju objavljenu povodom stote godišnjice osnutka ove župe. Djelo je nastalo na osnovu izvorne arhivske građe, historiografske literature i terenskog istraživanja. Tekst sadrži i kritički aparat s napomenama na kraju svakog poglavlja. Benković je knjigu strukturirao baš monografski. On predočava povijest područja Gorica od najstarijih vremena do doseljavanja tadašnjeg stanovništva, govori o starinama toga kraja, o prvim doseljeničkim obiteljima i njihovom porijeklu, o osnivanju župe, župnim maticama, naseljima koja župi pripadaju, župnicima koji su djelovali na župi, gradnji crkve i župnog stana, župi u vrijeme Prvog i Drugog svjetskog rata, te društvenim, kulturnim i obrazovnim prilikama u župi. U tekstu se često, *in extenso*, nalaze poduži prijevizi povijesnih izvora što ovoj knjižici daje izvjesnu težinu i čini je ne-

zaobilaznom literaturom u proučavanju mikropovijesti posavskog kraja.

Godine 1969. Benković je tiskao brošuricu *Najstarije obitelji Županje, Bošnjaka i Štitara* što je bio poseban otisak njegovog rada, prvotno objavljenog u Županjskom zborniku (br. 2, 1969, str. 92-106). Riječ je o prijepisu matice krštenih župe Županja u razdoblju od 1717. do 1719. godine. Ovaj brojem stranica mali rad ima veliki značaj ne samo za izučavanje obitelji spomenutih naselja u južnoj Slavoniji nego i za izučavanje postanka naselja u bosanskoj Posavini. U ovim maticama vođeni su i stanovnici koji su nakon mira u Požarevcu naseljeni južno od Save i oko kojih su se obrazovala jezgra budućih naselja u današnjoj općini Orašje. Ove matice sadrže obilje podataka bitnih za vjersku i kulturnu povijest, povijesnu geografiju, etnološke značnosti i brojne druge srodne discipline.

Pred kraj života Benković je otišao još jedan poseban otisak pod nazivom *S obe strane Spreče. Petstogodišnjim tragom prošlosti*. Zanimljivo je da je ovaj separat tiskan prije knjige koju je Benković pisao. Kako to svjedoče Marko Babić i pišev brat Juraj, Benković je imao namjeru tiskati svoje kapitalno djelo *Sjeveroistočna Bosna* u dva toma. Smrt ga je u tome omela a preostale rukopise uredio je njegov brat i tiskao 1971. godine pod nazivom *Tuzlansko područje negda i sada* (Županja-Đakovo: vlastita naklada, 1971). I ovo Benkovićevo djelo, također često korišteno od istraživača mikropovijesti, ima sličnu metodologiju kao i knjiga *Gorice u Posavini*. Benković i u njemu vješto kombinira povijesne izvore i usmenu predaju dajući u prvom dijelu dinamičan prikaz povijesnog razvitka u dolini Spreče. Nakon uvodnih 90 stranica u kojima opisuje prošlost ovog kraja od najstarijih vremena do kraja srednjega vijeka priređivač je umetnuo pomenuti separat koji u stvari predstavlja Benkovićevo terensko istraživanje obogaćeno jednom povijesnom kartom na kojoj su označeni stari gradovi, gradine, crkvišta, groblja, stara seli-

šta i arheološki lokaliteti. Kronološka obrada se nakon toga nastavlja i teče do Benkovićeve vremena, odnosno do kraja Prvog svjetskog rata.

Na koncu, treba reći i nekoliko riječi o Benkovićevoj vezi sa Gračanicom. Kao župnik u Doboju (1948.-1952.), opsluživao je i Gračanicu, sa ovdašnjom filijalnom crkvom Uznesenja Blažene Djevice Marije. Ovaj grad je često posjećivao, brinući se o duhovnom životu malobrojne katoličke zajednice, u vrijeme koje je za vjerske zajednice i vjernike bilo prilično sumorno. Par ilustrativnih zapisa o tome donosi i monografija dobojske župe.² U Gračanicu je i kasnije dolazio, ovaj put kao istraživač. U gradu je stekao i poznanike. Jedan od njih je bio hafiz Ibrahim ef. Mehinagić, dobar znalac prošlosti gračaničkog kraja i kulturne povijesti uopće.³ Inače, Benkovića je ponajviše zaokupljala mogućnost da se na prostoru Gračanice nalazio srednjovjekovni samostan Lindua ili Lendava, kako su ga neki transkribirali, na što je autora podsjećao naziv naselja Lendići. Istina, kasnija istraživanja su pokazala da je toponim Lendići po svoj prilici mlađega porijekla i nije zabilježen u izvorima ranog osmanskog perioda. No, bez obzira na to, Benković je zabilježio veći broj zanimljivih i za gračaničku lokalnu povijest značajnih podataka.

Ambrozije Benković nije bio stručni povjesničar. U uvodnim obraćanjima u svojim djelima nerijetko se ispričavao zbog toga, govoreći kako je cilj njegovih pisanja ponuditi puku osnovne informacije o prošlosti njegove životne sredine. Ipak, silni trud koji je Benković uložio u izučavanje dokumenata o prošlosti krajeva o kojima piše daju odre-

đenu težinu i vrijednost njegovim djelima koja ozbiljan povjesničar ne bi smio olako preskočiti. Benković je dobro poznavao latinski jezik i čitao je brojne kronike, pisma, izvješća i matične knjige iz najstarijih vremena. Shvaćao je vrijednost povijesnih izvora i uglavnom se trudio iz njih crpiti informacije. No naročit značaj u njegovom istraživanju imaju terenski obilasci, živa riječ koju je tražio u narodu, usmena predaja i folklor u čijim je obrisima Benković vidio dio vrijednih informacija koje je zgodno sintetizirao s arhivskim dokumentima.

SUMMARY REMEMBERING AMBROZIJE BENKOVIĆ (1890 – 1970) AND HIS CONTRIBUTION TO THE CULTURAL HISTORY OF NORTHEASTERN BOSNIA

On the occasion of the 130th anniversary of the birth of Ambrozije Benković (1890-1970) and the 50th anniversary since his death, this article provides basic information about his life and work as a priest, publicist and cultural activist, a person important for the research of the religious and cultural past of northeastern Bosnia. A native of the Orašje area, Benković spent his life working and serving as a priest, chaplain and catechist in several cities and towns of Bosnia and Herzegovina, among them Doboju and Lukavac. He is the author of a monographic review of Catholic parishes and settlements in Bosnia and Herzegovina, as well as a number of works significant for the history of northeastern Bosnia, including the posthumously published book "The Tuzla area once and now" (1970).

2 Josip Senjak (prir.), *110 godina župe Doboju 1896-2006. – Littera scripta manet!* Doboju: Rimokatolička župa Presvetog Srca Isusova, 2009, 373-377.

3 Edin Šaković u svom članku "Gračanička lokalna historiografija i njeni korijeni" (*Gračanički glasnik*, XXIII/45, 2018,) donosi zanimljivu bilješku zapisanu na koricama Takvima za 1969. godinu, koji potječe iz Mehinagićeve ostavštine: "Preč. Ambrozije Benković – kad me je 12.-8.-68. posjetio – dao mi je iz svoje knjige slijedeći podatak: da je godine 1762. kuga harala Bosnom tri godine dana; zatim da je 1783. opet harala Bosnom i da je ovaj puta od nje umrlo dvadeset hiljada katolika i preko stotinu hiljada pripadnika drugih vjeroispovijesti. Grač. 12.-8.-1968., Hf. Ibr. Mehinagić." Takvim se danas nalazi u knjižnom fondu Islamske biblioteke u Gračanici.